

Halász Péter

A moldvai magyarok táji-etnikai tagolódásáról

Régóta tudjuk, már a moldvai magyarságról szóló korai híradásokban is feltűnik, hogy a Kárpátoktól keletre élő, elszórt településeiben a 15–18. században egészen a Dnyeszterig húzódó, ma pedig elsősorban a Szeret és mellékvízeinek völgyeiben élő moldvai magyarság *nem tekinthető egységes néprajzi csoportnak*. Természetesen jogosan használhatjuk a *moldvai magyarság* kifejezést, mint földrajzi szempontok alapján meghatározott *táji csoport* elnevezését: *moldvai magyarok*.

Így tette ezt a nehéz életű Bandinus püspök is, mikor 1646-ban végigjárta Moldova katolikus településeit. A híveit számba vevő főpap magyarnak tekintette és nevezte őket minden további megkülönböztetés nélkül (Domokos 1987: 334). Hasonlóképpen írt róluk Zöld Péter is 1781-ben küldött jelentésében: „magokat csángó-magyaroknak nevezték és nevezik a mai nap is” (Domokos 1987: 92).

A moldvai magyarság etnikai tagolása a 19. század első felében kezd megjelenni a Moldvából érkező híradásokban. Petrás Incze János 1841-ben készült *Feleleteiben* esik szó először arról, hogy „kétfélék a’ Moldvában települő magyarok: Csángók t. i. és a’ szomszéd Erdélyből be vándorlottak, [...] s hogy ezek a csángók a bevándorlott székelyekkel barátságosan élnek ugyan, [...] de a csángó leány férjhez nem megy székely legényhez.” „Éppen illy, vagy még nehezebben veszen csángó legény is székely leányt feleségül...” (Domokos 1979: 1328).

Ám ezek a megfigyelések még csak általánosságokat tartalmaznak. Jerney János az, aki 1844 és 1845-ben gyűjtött anyaga alapján első ízben, településenként is megkülönbözteti a *csángómagyar* és a *székelymagyar* népességet (Jerney 1851: 152). Ugyanígy két csoportját különbözteti meg a moldvai magyaroknak a századfordulón Gustav Weigand (Weigand 1902: 131), aki elsősorban nem a származást, hanem a nyelvi sajátosságokat veszi alapul, és *sz*-elő beszédük megléte vagy hiánya alapján választja el a magyart a székelytől. Munkájában egyenesen *sz*-községekről (*s*-Gemeinden) beszél. Lükő Gábor is elsősorban *moldvai magyarokról* és *moldvai székelyekről* ír (Lükő 1936: 39), mivel ő az egész moldvai magyarságot csángónak tartja (1. térkép). Ezen belül – nem vitatva természetesen a székelyek magyar voltát – könyvének térképein, de szövegében is, *magyar* és *székely*, valamint *egyéb magyar* településekről ír, hangsúlyozva, hogy a „moldvai magyar telepek lakossága régebbi eredetű Moldvában, mint a székely-magyar”. Ezt a két néprajzi csoportot differenciálta tovább a nyelvföldrajzi szemlélet érvényesülése. Szabó T. Attila *északi és déli magyarokról* beszél (Szabó T. 1972: 126), és ezzel immár a moldvai magyarok három táji-etnikai csoportját különbözteti meg: *északi csángó*, *déli csángó* és *székely* (vagy székelyes) *csángó*. Ezt tekinthetjük a moldvai magyarok *hagyományos etnikai felosztásának*, amit egészen a legújabb időkig használtak és alkalmaztak mind a néprajz-

kutatók – pl. Gunda Béla (1988: 12–13), mind pedig a nyelvészek – pl. Benkő Loránd (1990: 3), hogy csak a legrangosabbakat említsem. Aki azonban huzamosabb időt töltött a moldvai magyarok között, és jelentős számú településen fordult meg, annak érzékelnie kell, hogy a moldvai magyarság térbeli és kulturális tagoltsága ennél jóval sokrétűbb. Már a *Néprajzi Atlasz* térképei jelezték a tagoltság differenciáltabb voltát – pedig ott csak 8 település adatai szerepelnek, a legtöbb témában pedig ezek sem mind –, a *Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlasza* pedig – noha sajnálatos módon még nem készült semmilyen szintézis értékes térképlapjairól – nyelvjárás szempontból is sejteti a térbeli tagoltság árnyaltabb érvényesülését.

Jómagam akkor kezdtem először tűnődni a kérdésen, mikor a moldvai magyarok kendermunkáját feldolgozva azt kellett látnom, hogy a kendermunkához szükséges eszközök, valamint a szövőszék alkatrészek nevének földrajzi megoszlása korántsem tükrözi a moldvai magyarok hagyományos, háromfelé történő néprajzi tagolását (2., 3., 4. térkép). Sejtéseimet akkor a következőképpen fogalmaztam meg: „A kendermunkával kapcsolatos műveletek elvégzési módjainak, valamint néhány eszköz elnevezésének földrajzi megoszlása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy felül kell vizsgálnunk a moldvai magyarok táji-néprajzi csoportjaira vonatkozó eddigi nézeteinket [...]. A tanulmányban közölt négy térképet szemlélve egyértelműen kitűnik, hogy az Ojtoz–Tatros mentén lakó magyarok jelentősen különböznek a Szeret mentiektől. Ez teljesen egyértelmű, és egybehangzó az eddigi elmélettel. Újszerű azonban, hogy néhány esetben a Tatros mentiek az úgynevezett északi, Román környéki csángókkal mutattak hasonlóságot, és ez esetben a Bákó környéki, a Szeret és a Tázló között élők teljesen elkülönülnek” (Halász 1973: 89). A 2. térképet nagyobb anyag igazolja a *Csángó Nyelvjárás Atlaszá*nak 433. számú térképe (Gálffy–Márton–Szabó T. 1991: 433), amely a *nagyoló tiló* elnevezéseinek földrajzi megoszlását mutatja a moldvai magyar nyelvterületen. Itt is látható, hogy a Tatros mentén és a Tázló felső folyása mentén teljesen egyértelműen *tilónak* nevezik ezt a szerszámot, míg a Szeret mentén Buteától Ploszkucénig, továbbá a Beszterce, a Terebes, valamint a Tázló alsó folyása mentén fekvő településeken *ráktató* a neve (5. térkép).

A *Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlaszá*nak több mint 600 térképlapján bizonyára számos olyan nyelvjárás jelenséget találhatunk, amelynek földrajzi megoszlása fontos adalékokkal szolgálhat a Moldvában élő magyarok táji-etnikai tagolódásához. Ennek feldolgozása, elemzése nyilvánvalóan a nyelvészek dolga. Én inkább a társadalomnéprajz területén igyekeztem anyagot gyűjteni arról, hogy maguk a moldvai magyarok miként látják a helyzetet, mely településekkel érznek közösséget, és melyekkel gyakorolják is az együvé tartozás különböző megnyilvánulásait. Gyűjtésem olyan témakörökre terjedt ki, mint a származásbeli (mely faluból jöttek) sajátosságok, a *viselet* azonosságai vagy különbözőségeivel kapcsolatos tapasztalatok, a *beszéd*ben mutatkozó, elsősorban általuk számon tartott eltérések, a *másik faluban élőkről* alkotott vélemények (rokonszenv, ellenszenv), a *házasodási szokások*, a *falucsúfolók*, a *búcsújárás* és a *vásárokbába járás* különböző, a települések közti kapcsolatok erősségét, gyengeségét vagy éppen hiányát jelző jelenségei. A gyűjtött anyag sajnos meglehetősen hiányos és kevés az átfogó kép megrajzolásához, csupán néhány részletet tudok felvázolni.

A nemzetiség szerinti tagolódás

A moldvai települések lakossága a leghatározottabban és a leginkább egyértelműen *nemzetiség* és – ami gyakorlatilag ugyanazt jelenti – *vallás* szerint tagolódik. Ez annyira nyilvánvaló és túlnyomó részben még ma is élő elhatárolódás, amivel nem is kell hosszasan foglalkozni. Számtalan jelét, esetét, jelenségét ismerjük, itt most csak jelzésszerűen utalok néhányra.

A moldvai magyarok identitásának, magyarságtudatának sajátos a helyzete. Ezt egyrészt a nemesség, a középosztály, az értelmiség történelmi hiánya okozza, másrészt az a körülmény, hogy a Kárpát-medencén belüli magyarságból való kiszakadásuk idején az akkori, nem pedig a 19–20. században formálódott nemzettudatot vitték magukkal. (Erről bővebben Halász 1991: 213–215.) Ebből a szempontból tehát megkülönböztetett jelentősége van a nemzetiségi meghatározás kettősségének: részben ők határozzák meg önmagukat a környező románsággal szemben, részben pedig a románok vonnak választóvonalat maguk és a katolikus magyarok között. *Korábban nem es vegyültek* – mondja egy ember a Tázló menti, vegyes lakosságú Frumószából. *Most még táncolnak egy hejt a legények a románokkal, de régebben nem. A magyarok külön s a románok külön. Az egyik korcsmánál voltak ezek, s a másikonál azok. A magyaroké volt a Rádúj korcsmája a templom mellett, s a románoké idefenn, a Prészuj.*

Megvolt az elhatárolódás a kölcsönös csúfolódásban is. Nem falucsúfolók ezek, mert nem egy-egy konkrét település lakosságát, hanem általában a másik nemzetiséget illeték, nem mindig szalonképes mondókákkal. Lészpeden például a magyarok azt mondják a románoknak:

*Moldovan, Bolokan,
Trage, fuge lagioian*

[Moldován, Bolokán, Fut az ökör után.]

A románok pedig (főként a gyermekek) azt kiabálták emezeknek:

*Ungur, bungur, ceape-n cur,
Din paharu, de la cur!*

[Ungur, bungur, te hagymás, Igyál a seggem poharából!]

Így csúfolkodtak, tréfálkoztak egymással, amiből azonban sohasem származott komoly harag, hiszen a bosszantás kölcsönös volt. Különben Moldvában a magyarok körében is működött az a mechanizmus, amely a másik etnikum valami ok miatt meg nem értett tulajdonságát, szokását vagy cselekedetét furcsállja, csúfolja, esetleg el is ítéli. A pusztinai Kaszap István, akit nem mindennapi intelligenciája érzékennyé tett a részletek iránt, elmondta, hogyan tekintettek a magukat többre tartó pusztinaiak a szomszédjaikra.

A grigoréniék oláok, de jó gazdaemberek. Jó marhákat tartottak, de a pusztinaiakat mégsem érték el. Nekik sok vót a főggyik. Mikor a tehent kicsapták a mezőre, a borjút nem vették el, mikor este hazahozták, mit kaptak fejtek, aztán éjjel a borjút elrekesztették, s reggel esént fejtek. Ez a pusztinaiaknak olyan különös volt, s elnevezték őket dodányoknak, ami azt jelenti, hogy olyan hátramaradottak.

De azért amikor komolyra fordult a szó, a moldvai csángómagyarok tudták, hol van a helyük a politikai szempontok által deformált nemzetiségi palettán. Ugyancsak egy frumószai ember mondta: *Minket úgy tartanak mindcsak örökké, hogy ahol mü-gyünk, nehezebbet lépünk a földre. Mikor valahol többen vagyunk, akkor mi alább kell legyünk. Ha ketten, hárman beszélgetünk, nekünk nincs annyi igazunk, mint a románoknak. Ezek a falusiak úgy tartják, hogy mü rosszabbak vagyunk. Mi jövettek vagyunk. Bangyenek. Ami azt jelenti, hogy mindcsak a magyarokhoz tartoznánk, s nem volna annyi igazunk, mint nekik. Ha megharagudnak, még azt es mondják, hogy bozgor. Ezt azért mondják, hogy ők nem értik a magyar beszédet, s akkor azt mondják: bozgerálunk.*

A kölcsönös megkülönböztetés, a másság felismerésének és vállalásának kettős jelensége szempontjából fontos és érdekes, hogy azokon a csángó településeken, amelyek lakói – különösen a Romántól északra eső területeken – elvesztették egykori anyanyelvüket, s már csak románul beszélnek, azok sem tartják magukat románoknak, de a szomszédos román falvak lakói is *catolicnak, ungurnak* mondják őket. Tanulságos tapasztalatra tettem szert ezzel kapcsolatosan 1996-ban. Az egykor magyar, ma már csak katolikus Rotunda és a szomszédos, ortodox vallású, román Doljești között, a mezőn áll egy obeliszk, amely a helybéliek szerint Ștefan cel Mare (1458–1514) moldvai fejedelem és a rómaiak ütközetére (!) emlékeztet. Megkérdeztem a közelben kapáló román asszonyokat, mi lett az emlékmű táblájával, vajon ki verte le? A következőt válaszolták: a (katolikus vallású) rutundai vagy az adzsudéni kölykök, mert azok rosszabbak az ortodox gyerekeknél. „Mert, megbocsásson, ha maga is katolikus, mert egy Isten van, de ezek a katolikus gyermekek ugye, rosszabbak.”

A moldvai románok tehát világosan és egyértelműen megkülönböztetik magukat a csángómagyaroktól, de még a magyar származású katolikusoktól is. Ezt a gondolkodásmódot jól kifejezi a szabófalvi Erdős Szászka Péter vallomása: „Nálunk nem mondják nemzet. Ű azt mondja, hogy ű katolikus. Tudják, mellik katolikus, nem román. Mellik ortodox, román. Ők tudják: magyar, de nem mondják ezt. Nem éppeng mondják. Mondják: én katolikus vagyok. Sz akkor tudózik a magyar. Sz a románok isz tudják ezt a dolgot. Itt van Zsudafala, Tamászfala, van Butea, mind katolikusok, nem tudnak magyarul. De azokat a románok mind büntetik, azoknak nem mondják: románok! Azok nem tudnak magyarul gyelok, sz a románok mondják azoknak isz: unguri!” (Gazda 1993: 9)

A nemzetiségen belüli tagolódás

A moldvai magyar etnikumon belüli tagolódás sokszor árnyalatnyi, tudatbeli különbségeit nem mindig könnyű felismerni. Hiszen sokszor ők maguk is inkább csak érzik, sejtik az eltéréseket. A következőkben részint a magunk tapasztalatai, főként azonban a csángómagyarok vélekedése alapján megkíséreljük számba venni ezeknek az árnyalatoknak az összetevőit.

1. Általánosan számon tartott megkülönböztető tényező a *származás*, a lakosság megtelepedésével járó körülmények. A hagyományos besorolás szerint *székelyek*ként, *székelyes csángó*ként nyilvántartott magyarok általában megkülönböztetik magukat a Szeret menti falvakban lakó *déli* csángóktól, bár nem annyira székelynek, mint inkább *magyarnak* tartják magukat. Érzékelik és érzékeltetik tehát azt a különbséget, hogy a Kárpát-medencéből való későbbi kitelepedésük következtében a magyarság markánsabb jegyeit hordozzák. A pusztinai Kaszap István, kinek ezzel kapcsolatos, szájhagyomány révén szerzett tudása pontosan megegyezik a tudomány településtörténeti ismereteivel, mikor így beszélt erről: *Kétfelünnen vagyunk bészármazva, s miük, kik innen származtunk, örököltük ezt a szót, hogy csángók. Mi magunkról fentarcsuk, hogy magyarok vagyunk, Lészped, Pusztina, Szerbek, Frumósza – ezek magyarok. Komanyesten vannak kományok [kunok], mi magyaroknak tarcsuk azokat es. Csügés magyar, Dormánfalva magyar. Mikor erre lépünk napkelet felé, csak Lészpedet hújuk ide. A kalugariak nem találnak velünk, azok régebbtől itt vannak s rezesek. Mi a madéfalvi veszedelem után szálltunk ide. Mikor itt a Tázló mejjékéről beszélünk, ezek mind magyarok.*

De a helybeliek még ezen belül is érzékelnek származásbeli eltéréseket, aszerint hogy egy-egy falu lakossága a 18. század végén, Madéfalván történt székelymészárlást követően közvetlenül vagy másodlagos migrációval települt-e mai lakóhelyére. Például a Tázló völgyében lévő Pusztináról és Frumószaról tudjuk, hogy mindkettőt a madéfalvi veszedelem után elbujdosott székelyek alapították, a frumószaiaiak mégis érzékelnek valami eltérést, ami mögött talán az sejthető, hogy ők másodlagos migrációval kerültek mai helyükre: *A pusztinaiaiak is csángók, de nekik másként volt a jövetelük, mint nekünk. Mert mi úgy jöttünk, hogy egyik jött eccer, a másik máccor. Ők nem.*

A moldvai magyarok, különösen az idősebbek, határozottan számon tartják falujuk szájhagyományban élő történelmét, ami rendszerint összecseng az írott forrásokkal. Így az ismereteink szerint (Halász 1994: 4) másodlagos migrációval keletkezett Külsőrekecsinben beszélnek, hogy *a falu legrégebbi famíliája a Kantonok, azok Nagypatakról jöttek volt. Azok voltak a legelsők: Kanton Gergely és Kanton János. Az én mámókám is Kanton volt, de fiuk nem volt, s a név elveszett. Jöttek még ide emberek Klézséről, Faraonból [Forrófalva], Bogdánfalvából. Román egy se jött.* Ugyanígy Szabófalván is elevenen él az emléke annak, hogy Traján, vagyis Újfalu, valamint Balusest lakossága belőlük rajzott ki.

Ugyancsak a történelmi származással függ össze a *rezesség* (răzeș), az egykori közjogi státust jelző, a magyar *részes* szóból származó, szabadparaszti állapotra történő utalás, amit Moldvában nagyon számon tartanak. Ha egy településről azt mondják, *rezes*, az azt

jelenti, hogy sok földjük van (vagy legalábbis volt), s általában módosabb gazdák lakják. Az, hogy egy település lakossága *rezes* vagy *nem rezes*, valamiféle összetartozást is jelent: „olyan módosak (vagy olyan szegények), mint mi” értelemben. A már többször emlegetett, pusztinai Kaszáp István a következőképpen vette számba ebből a szempontból a környékbeli falvakat: *A kalugariak régebben vannak itt mint münk s rezesek. A pusztinaiai proletárok voltak 1864-ig, s akkor megfődesítették őket. Nemcsak őket, Kömpényi (Câmpeni) es, Perzsojt (Pârjol) es. Baszeszet nem, azok rezesek. Eszkorcén (Scorțeni) rezes, Grigorén (Grigoreni) rezes. Kicsi Szalonc (Târața) nem rezes, Frumósza sem rezes. Lészpediek sem rezesek, ők es abban a sorsban vannak, mint münk.*

2. A moldvai magyar települések meglehetősen elkülönülnek egymástól a viselet tekintetében. A székely népességű falvakra, különösen azokra, amelyek lakói a 18. században jöttek át a Kárpátokon, egészen századunk derekáig jellemző volt a *csepesz viselet*, szemben a nem székely, csángó falvakkal, ahol a hosszú, fehér, házilag szőtt *kerpát* viselték. Ez a különbség szerepet kapott a falucsúfolókban is, például a lábnyikiak a Magyarfaluban élőket *kerpásoknak*, *nagykalapos csángóknak* csúfolták, míg azok emezeket *szekujoknak* meg *lótérgyeseknek*, mert – mint mondják – „a főkötő olyan volt, mint a ló térgye” (Halász 1981: 4). De volt a magyarfalusi csángók és a lábnyiki székelyek viseletében egyéb eltérés is. *A lábnyikiak inge másképpen inguállas, a magyafalusiaké plátkás. A lábnyikiak ki voltak válva mind. A valónieknek egy volt a miheinkkel. A hordzsestiek mindcsak mint mink* – mondta egy magyarfalusi ember. Hasonló, fejviselet szerinti megkülönböztetés megvolt a Tázló és a Beszterce menti székelyek, valamint a Szeret menti csángók között is.

A moldvai magyarok öltözetében megmutatkozó táji-történeti eltérésekre felfigyelt Nagy Jenő is, aki az 1950-es években kutatta a témát (Kós–Szentimrei–Nagy 1981: 362). „Bár a moldvai csángóságot öltözete a románság között bizonyos etnikai egységbe foglalja, mégis a csángóság öltözetében vidékenként és falvanként kisebb-nagyobb eltéréseket állapíthatunk meg. Legszembeötlőbb a különbség az újabb kori székely falvak, a Beszterce menti Lészped és a Tatros menti falvak (Onyest, Újfalú, Diószeg, Gorzafalva stb.) és a Szeret menti »csángó mezőség« lakóinak öltözete között. [...] A székely falvakban ugyanis még nyomát találjuk a 18. század végi és 19. század eleji székely öltözetnek (csepesz, rokolya, cedele, harisnya stb.).” A szerző azonban végül is nem tér ki ezekre a viseletben mutatkozó térségi, települési eltérésekre, ehelyett arra a megállapításra jut, hogy „a csángó falu öltözetében található egyezésnek és eltérésnek fokát abból a szempontból vizsgálhatjuk, hogy egy-egy falu mennyiben őrizte meg öltözetében a hagyományosan csángó sajátosságokat és hasonult a románság öltözetéhez”. A magunk részéről az időtényező kétségtelen jelentősége mellett fontosnak tartjuk a hagyományos viseletben megmutatkozó táji eltéréseket is.

Ez a témakör alaposabb vizsgálatot igényelne, színről színre, motívumról motívumra kellene a falvankénti eltéréseket elemezni, hiszen az érintett falvak lakói is inkább csak sejtik, ösztönösen érzik az eltéréseket, semhogy pontosan meg tudnák fogalmazni. A bogdánfalviak és a luzikalagoriak viselete – mint mondják – egyforma, csak

ez utóbbiaknak *egy kicsit pirosabb*. A somoskaiak és a klézseiek viselete *egy volt* a külsőrekecsiniekével. A csíkiaké, a kákovaiaké és a nagypatakiaké némileg különbözött, csak a *hímben van valami eltérés. Kelgyeszt válott ki. Más színű volt, más-ként volt megdolgozva. Mikor mentek a népek a búcsúba: Szabófalvába, Teszkánba, Gyiriestre... Kelgyeszt más módú vala.*

Nagyon tanulságos és szemléletes, hogy a Bákótól délre, a Beszterce és a Szeret öszszefolyásánál fekvő Trunkból miként látják a környező falvak viseletében mutatkozó eltéréseket. Az értékelésben benne van a sajátjuk megítélése is: a szegény halászfalu asszonyai a magukénál különbnek tartották a többi falu viseletét: *A bogdánfalviak, mikor megmosták az ingeiket, bétették egy kici kékbe. Nem szerették, hogy tiszta fejér legyen, kicit kéken illegetett. Azétt a trunkiak fiszteszeknek mondták a bogdánfalviakat. Még az a szokásuk es volt, hogy mikor varrták az inget, sok szárigot tettek belé. A dzsoszéniek nem úgy szabták az inget, mint miük. Tettek plátkát, s a mejjúknél es meg volt varruva ke-reken. Mászmódúan jött ki, megismerszett. A bogdánfalviak s a baleseszkuiaiak kihagy-ták a katrincából alul a pendejt, sz meg volt hímezve szépen. De mi ujan reszteszebbek vagyunk, mit még hímezzük!?! Ők szépen kihímezték, a lujzikalagoriak, s a lészpediek is kihímezték az ing alját. A lujzikalagoriak szeretik erőst aszt a gyetót vereszét. Mikor vettünk ijen berkét, vettünk kalagori rozinkát, kalagori vereszét. Az a szép veresz, a szép ruzinka. Mi nem még mentünk utána, de ők addig mentek, míg kaptak. A lészpedieknek olyan szokászuk volt, hogy sok hurmuzt kötöttek. A patakiak erőst szépek voltak, s a katrincájuknak szép volt a feketeje, nem olyan szürkés, mint a miénk. Gyakor bordájuk volt, s kemény volt a katrinca, nem fojt le a szeggin. Azoknak hejhetett dolgaik voltak. Azoktól asztán malicilódtunk egy kicit. Mikor szóni fogták azokat a szép katrincákat, miük es lesódtünk. A patakiak gyakorbordás katrincája olyan kemény volt, ha lettedd a földre, akkor lábom ült. A katrincák szegésére kéket tettek. Hasonló volt a kákovaiaké s a klézseieké es.*

A klézsei lányok felcsánták a gecájukat ide [a tarkójukra kétfelől]. Mikor megcsánták így a fülüik mögé, megsírtették így, s asztán úgy kötöte vissza a ruvát. Nálunk es, ha egy így síritette, azt mondták, klézsejiesen kötöte a tulpánját. De a patakiak meg a kákovaiak egy helyre, hátra kötöttek a gecájukat, s a kendőjüket kihúzták, arról tudtuk, hogy pataki vagy kákovai. A klézsejiek besírtették.

A ketrestiek rokolyában jártak. Régebb jártak katrincába, de olyanokba, hogy csak egy morzsa feketéje volt, akárcsak a gajcsániaknak, a lábnyikiaknak vagy a dzsoszénieknek. Az ingeik ezeknek mind plátkások voltak.

A Szeret két oldalán lévő csángó falvak lakói tehát érzékelték némi eltérést egymás viseletében, ami a falucsúfolóikban is megmutatkozott. A klézseieknek a diószéniek azt mondták: *cibrések*, azok pedig emezeket *kosornyásoknak* nevezték. *Pedig nekem onnat szeretőm es volt* – mesélte Szárászon az 1906-ban, Diószénben született Benke Jánosné. Kértem tőle, maguk *hogyan mondják nekünk? Aszondja: kosornyások. Tük meg, aszondja, minket cibréseknek montok? Hát – mondom –, azok es vattok. Há mé? – kérdi. – Met hosszú a zingetek! Nálunk nem olyan ingek voltak, hanem rokojások, olyan rendesek.*

Még az egyébként nagyon hasonló *tarisznya* szövésének mintájában is voltak eltérések. *Különösek voltak a frumószaiaiak, különyösek voltak a pusztinaiaiak, különyösek voltak a lézpediek. Megismerstett a zegész, nem tuttad esszevegyíteni.*

3. Fontos megkülönböztető jegy a csángó falvak lakóinak *beszéde*. Nem a *Moldvai Csángó Nyelvjárás Atlaszában* megjelenő sajátosságoktól van szó – bár annak tanulságait is jó lenne már feldolgozni –, hanem amit ők maguk tartanak számon. A beszédben megmutatózó eltéréseket sokszor maguk sem tudják pontosan megfogalmazni, csak érzik. Mint az a bogdánfalvi asszony, aki azt mondta: *a kalagoriak is csángók, de nem talál úgy a beszédünk*. Nem véletlenül nevezik a bogdánfalviakat a szomszédos falvakban sziszegő beszédjük miatt *szöszkéknek*. Vagy egy külsőrekecsini asszony azt mondja, pontosabban úgy érzi: *a somoskaiak és a klézseiek úgy beszélnek, mint mük, az újfalusiak csángósan. Akarmit nem éppen értjük, mikor mondják*. Vagy egy nagypataki asszony: „a kákovaiak s-vel, mik Nagypatakon sz-vel beszélünk. Nem talál a beszédünk. A klézseiek mindcsak s-vel. A rekecsiniek uljan félszékkellesen. A csíkiak esz. Essze vagyunk vegyülve” (Gazda 1993: 13–14).

Ezek a saját megfogalmazásukban megjelenő beszédbeli eltérések természetesen nem tudományos megfigyelések. Az ok és az okozat sem egyértelmű a magyarázatokban. Sokszor nem azért tartják másnak a szomszéd falusit, mert eltér a beszédjük, hanem mélyebben érzik a különbséget, a beszédbeli eltéréssel csak azt magyarázzák, amit másként nem tudnak megfogalmazni. Érzékelhetjük ezt a jelenséget egy szabófalvi asszony magyarázatában: *A kelgyesztieknek a beszélgyük isz mász módú. Jugániaknak isz mász. A jugániak feketébbek, kerekebbek, sze beszélnek még mászmóggján*. Néha csak arról van szó, hogy egy-egy szót másként ejtenek, de ezeket számon is tartják. Egy frumószaik szerint *a pusztinaiakkal tyár nem egy a beszédünk. Mi mongyuk padló, s ők mongyák padló. Mi mongyuk espítál, s ők: espítáj. Még ha oláhul beszélnek, akkor is megismerstik, ki mejik faluból való*. A Pusztina melletti Ripán mondták, hogy *a szerbekiekkal, lézpediekkal azonos a beszédünk, de Bákótól lefelé másként beszélnek a magyarok, azok csángók*. Külsőrekecsini férfi: *Somoska, Klézse, Kákova, s mük egyformán beszélünk, a nagypatakiak kicsit másként. Ott azt mongyák a hús-nak: pecenye. A dózsaiak beszéde egy a csíkiakéval. A ploszkucéniakat – mondja egy magyarfalusi ember – csak a szózatyikról lehetett megismerni, a viseletük egy volt a gajésaniakkal*.

Különösen nagy az eltérés a Román és a Bákó környéki csángók beszédje között, nem véletlen, hogy ha valahol összetalálkoznak, inkább románul beszélnek egymással. Érdemes megfigyelni, hogy alkalmasint kölcsönösen egymást okolják „érthetetlenséggel”. Egy nagypataki illetőségű csángó így vélekedik a szabófalviakról: „Megércsük, de mellik nem találkozt velik, az nem ért belőle erőst. Magyarul beszélnek, há, csak esszeheberásszák. Én körucával jártam ott elé Szabófalvára. Ha nem hallgat jól oda, nem érti meg, mit mond a mászik” (Gazda 1980: 357). Kelgyestről pedig így látják a déli csángókat: „Bákónál, ott vagyon még több falu, azok mász fajták, azok mászképpen beszélnek, székelesen. Azok nem találnak véllünk” (Gazda 1980: 357).

4. Van a falvak közti emberi-közösségi kapcsolatoknak, érzelmeknek és vélekedéseknek egy olyan területe, ami összetettsége és bonyolultsága miatt nehezen definiálható, indíté-
kai gyakorlatilag elemezhetetlenek. Leginkább talán a *rokonszenv–ellenszenv* fogalmak-
kal tudnánk érzékeltetni, vagy még inkább az *azonosság–mátság* érzelmi kategóriáival.
Beleértve az emberi és közösségi kapcsolatok mindazon árnyalatait, amik ezek közé a
– jelen esetben csak látszólag ellentétes – fogalmak közé esnek és eshetnek. Azt, hogy va-
lójában miről is van szó, minden fejtegetésnél jobban kifejezi az alábbi, trunkinak tartott,
s a diószéni születésű (1906) Benke Jánosnétól, Szárászon gyűjtött dal.

*A trunki leányok
Porondi virágok
És a trunki lányok
Porondi virágok*

*A dzsoszéni lányok
Buzori virágok,
S a dzsoszéni lányok
Buzori virágok.*

*A ketresti lányok
Őszirózsa szálak,
S a ketresti lányok
Őszirózsa szálak*

*A hordzsesti lányok
Nagyhegyi virágok
A hordzsesti lányok
Nagyhegyi virágok.*

*A lábnyiki lányok
Erdei virágok,
A lábnyiki lányok
Erdei virágok.*

*A gajcsáni lányok
Nagyhegyi virágok,
A gajcsáni lányok
Nagyhegyi virágok.*

*Nagypataki lányok
Pataki virágok,
Nagypataki lányok
Pataki virágok.*

*Somoskai lányok
Botosvirág-szálók,
Somoskai lányok
Botosvirág-szálók.*

A dalban szereplő virágok nyilvánvalóan árnyalatnyi eltéréseket hordoznak, de talán kifejezik a lélek mélységeiből fakadó vélekedés motivációit, amik a másfalusiak megítélésében érvényesülnek. Felidéződik ebben a dalban a *virágok vetélkedésének* motívuma, de benne van az is, hogy a virágok – különbözőségük ellenére – nem ellenségei, még csak nem is ellenfelei egymásnak. Éppen sokféleségük adja a virágos rét teljességét. Akadnak ezek között a jelzős utalások között homályos sejtések és markánsabb felismerések, alkalmi, esetenként talán ötletszerű jellemzések, továbbá a *falucsúfolók* immár kötött szöveg-gé kristályosodott kollektív véleményei.

A következőkben megkíséreljük ezeket számba venni, mégpedig tájegységenként, északról dél felé haladva a térképen.

4.1. A *Román környéki*, többségükben nyelvileg már elrománosodott csángó települések kulturális egyívé tartozását jelzi, hogy az egyéb – vélt vagy valóságos – tulajdonságok között a nyelvvesztés csak ritkán szerepel.

Szabófalva lakói rendszerint hangsúlyozzák magukról, hogy itt mindenki katolikus, *csak a tanítók oláhok. A szabófaliak kerucája fatengelesz vult, sze monták nekünk: fatengeleszek.* A szomszédos csángó falvakat jól megkülönböztetik maguktól: *a kelgyesztiel tyáborok, azoknak szok fölgyük van sze cufolkodnak rajtunk. Eszes emberek a kelgyesztiel, seppet mász módúak. A tamászfalviak olául beszélnek, sze verekedőszek. Máj úgy van: ezek a lütúsziel mind verekedőszek. Lütúszielnek (=lejtőn lakóknak) nevezik a szabófalviak a Szeret árterén lévő falvak (Domafalva, Dzsida falva, Tamásfalva) lakóit.*

A *kelgyeszti* csángók is határozottan megkülönböztetik, többre tartják magukat a környezetüknél. *Mászmódú emberek a kelgyesztiel. Mikor viszeletet hordoztak, a kelgyeszti vált ki. Nem diciérem, mint a cigány a loát, de szebb volt. Ha megdzsültek valahol, mindenféléből válnak vala ki a kelgyesztiel. A szabófalviak italoszabbak, nem úgy veszik a dolgot. A korhániak elvegyültek az oláokval. A tamászfaliak szem tudnak magyarul, de azok kevéj emberek, ambíciózok. A gyiriesztiel dolgoszok, de isznak. A jugániak jó emberek, mincak magyarok. A buteaiak isz jók, ambíciózok. Teckániak isz jók.*

A magyar nyelvet már csaknem száz esztendeje elhagyó *buteai* csángókat szomszédaik *curugolok*nak (csóréseggűek) mondják, de nekik is megvan a – nem is mindig hízelgő – véleményük a szomszédos katolikus falvak lakóiról. Ők is fatengelyeseknek (*osieri de lemn*) nevezik a szabófalviakat. A *buteaiak* Rikitén csángó lakóit *ceparinak* (hagymás) mondják, a *dzsida falviakat* fürge, hirtelen embereknek tartják, s *adjudeni iutként* (fürge *dzsida falvi*) említik őket. Ugyancsak *Buteán* úgy tartják, hogy a *jugániak* magyarok (*mogior*), a *burjánfalviak* szegények – *flenderosnak* (rongyosak) nevezik őket; az *acélfalviak* erdeiek (*pădurari*), mert sok erdő volt ott; a *mikloséniak* (akik zömmel ortodoxok)

cigani flanderoszok (rongyos cigányok); a tamásfalviak kevélyek és szegények (*fuduli, sãrac*); a trajániak magyarok (*unguri*).

A Rotundán lakókat a buteaiak azzal csúfolják: *La Rotunda, la Rotunda, Mamaliga*.

A burjánfalvi és a tamásfalvi lányok, ha kimentek fürödni a Szeretre, nem éppen kímélték egymást. A burjánfalviak azt kiabálták:

*Fetele din Tãmãșeni
Sînt iernate cu strujeni.
Și-nnorate cu tãrîțe,
Lecurg ochii cu la mîțe.*

[Tamásfalvi lányok
Kukoricaszáron telelnek,
Korpán komorodnak,
Csipásszeműek, mint a macska.]

A tamásfalvi leányok pedig azt kiabálták emezeknek:

*Fetele din Buruienești,
Poartã cocuri boierești,
Cocul lui ca la fundu porcului.*

[Burjánfalvi lányok
Bojári kontyot viselnek,
Olyat, mint a disznó fenéke.]

A leírtak alapján kirajzolódik a Román környéki csángók tagolódásának néhány jellegzetessége. Nevezetesen az, hogy a magukat sokra tartó kelgyestiek kiválóságát a szomszédok is számon tartják; a szabófalviak magukat szegénynek, kevés földdel rendelkezőnek ismerik, s így vélekednek róluk mások is. A szabófalviak és a tőlük északra eső Jugán, Kickófalva, Gyéres lakói egységes csoportként tartják számon a Szeret mentén, „lejtőjén” élő *lütűszieket*, ők egyben a legnagyobb zöldségtermelők is. Számon tartják ugyanakkor, hogy Szabófalva és Kelgyest csángói még többé-kevésbé beszélnek magyarul, de azt is, hogy a legtöbb Román környéki katolikus faluban 3-4 emberöltővel ezelőtt veszett ki a magyar nyelv.

4.2. A *Bákó környéki* csángó települések népének gondolkodásában is érvényesülnek az azonosság és a másság különböző fokozatai és árnyalatai.

Ők maguk és a környékbeliek is úgy tudják, hogy Trunk és Balcseszku (korábban Újfalva) Bogdánfalvából keletkezett, de ez is csak az utóbbi száz esztendőben állt össze önálló községgé, több kisebb településből. Ez a három falu húzódott leginkább egymáshoz, ami azonban nem akadályozta őket abban, hogy csúfolkodjanak egymással. A Szeret

mentére telepedett, halászatból élő trunkiakat Balcsesz Kuban és Bogdánfalván *csukák*-nak mondják, *me ott ültek a víz mellett*. De a diószéniek már *cibrések*nek nevezik őket, amiben volt egy kis lebecsülés, ők pedig *pozdorjások*nak mondják emezeket, mert bocsorban és csepűkapcákban jártak. A ketrestieket is lenézik kissé, *cigányok*nak mondják őket, valóban sok a cigány a faluban. A bogdánfalviakat és a balcseszkuikat a tunkiak *bullánoknak*, *bullányoknak* vagy *freszenáknak* mondják, ami utalás egyik falurészük nevére. A *bogdánfalviakat* mondják még *fistések*nek is, mert az ingük színezésében volt egy kicsi kék. Trunkban maradvá: a nagypatakiakat a beszédjük után *apityáknak*, *apityáéknak* csúfolták, mert nem tátinak, hanem apikának mondják az édesapát. Ugyancsak a beszédjük miatt nevezik a lujzikalugariakat *pityik*nek. A trunkiak a külsőrekecsinieket, a csíkiakat hasonlóknak vélik, ez utóbbiaknál számon tartják a legények sajátos kalapdíszét, s arról *szőrös csíkiak*nak mondják őket. Ez azonban rangot ad számukra, a legények „keménységét”, rátermettségét jelzik vele: *egy ilyen csíki legény aztán, ha leszeret, avval bé lehet menni, hogy őrizd a kendert!*

A bogdánfalviak tudják magukról, hogy *szöszkék*nek mondják őket, egykori sziszegő beszédjük máig érzékelhető maradványáért. Ők pedig a következőképpen nevezik a környező falvak csángómagyarságát: a forrófalviak *forfotiék* (talán a román forfoti = nyüzsög, rajzik szóból); a nagypatakiak *pitánok*, a trunkiak *csukák*, a larguceiai *bokrosziak* (mert az erdő között ülnek), a klézseiek *szilvásak*. A bogdánfalviak egyébként leginkább Nagypatak, Forrófalva, Trunk, Balcseszku csángó népével éreztek azonosságát, *ezekkel tartunk. Ezek a falusiak találnak az öltözetben es, egymódú hímet csánnak. Egymódú a katrincájuk es. Ezek mind csángók. A kalugariak es csángók, de nem talál úgy a beszédünk.*

Ezeknek a falvaknak a csángósága a *klézseieket székelyeknek* mondja, s a településtörténetből tudjuk, hogy Klézsére a 18. század végén valóban települtek székelyek. A klézseiek is *csángózzák* Forrófalvát, Nagypatakot és Külsőrekecsint.

Külsőrekecsinben velük egymódúaknak tekintik Berengyest, Csík, Somoska népét. A rekecsiniek *borzok*, a csíkiak *lajtorjások*, a somoskaiak *székelek*. Érdekes, hogy Külsőrekecsinben éppen a csíkiak beszédjét tekintik székelyesnek, s az újfalusiakét (Dózsa) csángósnak. *A csíkiak – mondják Külsőrekecsinben – mintha kevélek lennének, fennebb akarnának beszélni.*

A Szeret bal oldalától kelet felé haladva, találunk még néhány magyar települést. Ezek földrajzilag nemcsak a Szeret jobb oldalán sorjázó magyar falvaktól, de Bákó alatt, a Szeret bal partján lévőktől is meglehetősen elszigetelődtek, bár – mint majd látni fogjuk – korántsem teljesen. Itt is megfigyelhető, hogy a táji, történeti és az etnikai tagolódást nem befolyásolja különösebben az a körülmény, hogy a települések lakossága elvesztette-e egykori anyanyelvét. Magyarfalva lakossága magát csángónak tekinti, ennek tartják őket a környékbeli katolikusok, régebben *nagykalapos csángóknak* csúfolták őket. A magyarfalusiak a lányikiakat – többségük a madéfalvi veszedelemkor menekült a Székelyföldről – *szekujok*nak nevezik (Halász 1981: 4). *Jó emberek – tartják róluk –, csekéknek mondtuk őket, de nem tudom mi az. Fehér harisnyában jártak, s akkor egy ojan nagy szijú, egy nagy csatt, ezért csatosoknak is monták őket. Csúfoltokdtunk velük,*

mert a magyarfalusiaknak kicsike csattyuk volt. Csángóknak tekintik még a magyarul már egy ideje nem tudó hordzsestieket és a valénieket, *mert egy volt a viseletünk,* továbbá a Szeret partján lakó, magyarul beszélő diószénieket is. A ploszkucénieket is csángóknak tartották a magyarfalusiak, *de azok igazi csángók, mert mégúgy sem értettük a beszédüket.* Szőrösnyelvűeknek mondják őket, mert *szöszögösen* beszélnek. Azok ugyanis Szabófalváról telepedtek mai lakóhelyükre, még a 19. század végén.

A lányikiak elfogadják *szekuj* voltukat, s ők *csángóknak* mondják a gajcsániakat, ploszkucéniakat, hordzsestieket, valényiakat. Idős emberek emlékeznek rá, amikor a valódi csángók még hordozták a kerpát és a katrincát. A gajcsániak hordozták a csángós inget, a lányikiak pedig a magyarost. *A valódiak – mondják a lányikiak – dolgoznak, jószívűek, de hamisabbak, mint miük. A hordzsestiek még hamisabbak.*

4.3. A Tázló és a Beszterce mentén élő katolikusok (Frumósza, Kukujec, Pusztina, Kicsiszalonc, Szerbek Lészped), magukat *magyaroknak* tekintik, s megkülönböztetik a Szeret mentén, a Szeret-terin élő csángóktól. A pusztinai Kaszóp István megfogalmazása szerint: *Mi magunkról fentarcsuk, hogy magyarok vagyunk, s a másiakról úgy örököltük, hogy azok csángók. A kalugariak s a többiek odabé nem találnak velünk, jába magyarok, miük azt mondjuk nekik csángó.* Persze azért a Tázló- és a Beszterce mentiek is „csúfolták” egymást, vagy legalábbis „mondtak” egymásról valamit. Így *Himiusról* számon tartják, hogy lakói nagyrészt *jövevények*, más falvakból, a közelmúltban költöztek oda. *A lézpediekről* elmondják, hogy 1948-ban *kétfelé húztak*, amivel arra utalnak, hogy a falu egy része akkor ellenezte a magyar nyelvű oktatás bevezetését. *A frumószaikat* a környékbeli magyarok *síggombásoknak* mondják, mert *az erdőn dolgoztak, s ojan kicsi kerek kalapokat hordoztak. Akkoracska kalapjuk volt, mint egy gomba.* A szerbekiekről pedig azt beszélnek, hogy az asszonyok régebben festették a szájukat, sőt a körmüket is, ezért *festetteknek* mondták őket. *A szerbekiek a nagyút mellett laknak, aztán az asszonyok, ahogy hajtották a tehenet reggel a legelőre... a tehen így ingott, a szórt fúttá rétta a szél, de a budzájuk ki volt festve, még a körmeik es.* Szerbek lakói ugyan tagadják a dolgot, valószínűleg csak néhány asszony „vetemedett” ilyesmire, de híre ment, s rajtuk ragadt.

5. A falvak közti kapcsolatok erőssége, szorossága esetenként jól mérhető azon, hogy milyen mértékben (mekkora létszámmal), és egyáltalában *látogatják-e egymás templombúcsúit.* Befolyásolják ezt természetesen a földrajzi távolságok és a domborzati viszonyok is, bár – mint látni fogjuk – esetenként nagyobb hegyek vagy folyók sem jelentenek számottevő akadályt, ha egyébként egymással való szoros azonosságtudattal rendelkező faluközösségekről van szó.

Érdeemes felfigyelni arra a jelenségre, hogy az egymástól igen nagy földrajzi távolságokra lévő csángó falvak lakói 40–50 km-re is elmennek egymás búcsúira. A Jászvásártól északra lévő Fântânele Vechi, Iazu Porcului búcsújába – ahol az 1950-es évek elején még beszéltek magyarul – eljönnek Belceştin, Sävenin kívül a legalább 40 km-re lévő Kotnár, sőt a még messzebbre lévő Mirceşti és Halasfalva katolikus csángói is. A Román környéki

nagy csángó falvak lakói kölcsönösen fölkeresik egymás templombúcsúit, régebben gyalogosan, zászlók alatt, újabban inkább autóbusszal, vasúton vagy gépkocsin.

A madéfalvi veszedelem után Moldvába menekült székelyek főként a Tázló és a Beszterce völgyében élnek, s természetesen szoros, történelmi alapokon nyugvó azonosságtudat köti össze őket. Ezért, mikor még gyalogosan járták egymás templombúcsúit, Szent István és Szent Anna napján a két folyóvölgyet elválasztó, erdővel borított Bălăceanului hegyen kellett átkelniük. Ugyanígy látogatták a lézpediek a 450–500 méter magas Chicera Mare és Dealu Bălăceanului hegyen át Pusztina és Frumósza búcsúját s viszont. Összejártak Kukujec, Kicsiszalonc, Szerbek székelyei is.

A Bákó alatti csángók hasonlóképpen látogatták és látogatják egymás búcsúit, s ebben a Szeret vize sem jelent akadályt. Fölfedezhetünk újabban egy-egy árnyalatnyi különbséget a különböző falvak búcsúlátogatásai között. Mégpedig abban a tekintetben, hogy az egymás búcsúit felkereső fiatalok ott maradnak-e éjszakára a diszkóban, vagy este hazamennek falujukba. Például a ketrestieket a trunkiak egy kicsit lenézték, *cigányoknak* is mondják őket, mert sok ott a cigány. *Búcsúba azért el szoktunk menni* – mondta egy 23 esztendő s trunki lány –, *de Ketrestben nem maradunk a diszkóba, mindig hazajöttünk. Mikor van a búcsú, Bogdánfalván, Dzsoszénban ott maradunk este diszkózni. Dzsoszénba egyébként is sokan járnak át a diszkóba, a fiatalok. Patakra [Nagypatak] nem járunk diszkóba, csak ha búcsú van, mert ott nem maradunk.*

A búcsúlátogatás esetében gyakran visszatérő téma, hogy elsősorban azoknak a falvaknak a népe látogatja egymás templombúcsúit, ahol rokonok élnek. Az összefüggés azonban meg is fordítható: ott erőteljes a komásodás és a más természetű rokoni fokozatok létrejötte, ahová gyakran jártak és járnak búcsúba. A táji-etnikai tagolódás szempontjából pedig ez a kétféle kapcsolat nyilvánvalóan, mint egymás hatását erősítő tényező érvényesül.

6. A néprajzkutatás jól ismeri azt a módszert, amely az etnikai tagolódás, a népcsoport-identitás konkrét meghatározása érdekében a *házasodási szokásokat* elemzi. Nevezetesen azt, hogy az etnikai csoportot alkotó települések lakossága honnan és milyen gyakorisággal házasodik, azon belül hová mennek, és honnan jönnek a menyasszonyok, esetleg a vők. Ezzel a módszerrel, ha nem is tekinthető kizárólagosan perdöntőnek, több esetben sikerült lokalizálni egy-egy népcsoport határát. A régóta vezetett anyakönyvek még az esetleges időbeli változásokat is felismerhetővé teszik, a viszonylag nagyszámú adattal pedig lehetővé válik a különböző statisztikai módszerek alkalmazása. A moldvai csángómagyarok kutatása során azonban a papok és a hivatalnokok ellenséges – vagy csak sunyi – magatartása miatt az egyházi – vagy az előjárósági – anyakönyvekhez gyakorlatilag nem lehet hozzáférni. Ezért – legalábbis egyelőre – le kell mondanunk az anyakönyvek statisztikai feldolgozásának lehetőségéről, s csak a helybéli beszélgetőtársak nem mindig megbízható általánosításaira vagyunk utalva. Így különösen nehéz megragadni a szokás időbeli változásait.

Az eddigi megfigyelésekből annyi leszűrhető, hogy régebben inkább jellemző volt a falvakra az endogámia, ami nyilvánvalóan a különböző települések fiatalsága közti hagyó-

mányos találkozási alkalmak szűkösségére vezethető vissza. Különösen a kisebb nyelv-szigetek vagy elszigetelt települések esetében jellemző az egymás közti házasság. Ezzel szemben a Szeret völgyében szorosan sorakozó magyar települések között már csak a templombúcsúk, az őrletek és a földbérletek révén is nagyobb volt a falvak közti ismerkedési lehetőség. Kellő számú adat hiányában azonban nemigen lehet még becsülni sem az endogámia mértékét és annak időbeli alakulását.

A házassági szokásokkal, nevezetesen a menyasszony (*nyirásza*) máshová adásával, máshonnan hozásával kapcsolatosan néhány jól körülhatárolható térségben megfigyelt jelenségre szeretnék rámutatni.

A *Román környéki*, a hagyományos felosztás szerint *északinak* nevezett csángó települések viszonylag összefüggő tömböt alkotnak, s az egymással való házasságok tekintetében jó lehetősége van az exogámiának. Ezek a csángók az asszimilációnak már azon a fokán vannak, hogy a nyelvvesztés nem befolyásolja a házassági szokásokat. Ez nem is csoda, hiszen a 20. század végére már csak Kelgyest és Szabófalva egy része őrizte meg magyar anyanyelvét, ha ők csak maguk között házasodnának, az erős beltenyésztődéssel járna. Nyilvánvaló, hogy a falvak közti házassági szokások még jóval a nyelvvesztés előtt alakultak ki, továbbá hogy a moldvai magyarok körében a sajátos történelmi szituáció miatt a közösséghez való tartozást elsősorban a vallás, nem pedig a beszélt nyelv, határozza meg (Halász 1991). Így azután *Acélfalva*, *Bírófalva*, *Burjánfalva*, *Butea*, *Dumafalva*, *Dzsidafalva*, *Farkasfalva*, *Halasfalva*, *Jugán*, *Kelgyest*, *Kickófalva*, *Korhán*, *Mircsest*, *Nisziporest*, *Rotunda*, *Szabófalva*, *Szejea*, *Tamásfalva*, *Traján (Újfalv)* lakói rendszeres házassági kapcsolatban voltak és vannak egymással, amint mondják: *fő, hogy kátolik legyen*. Arról, hogy a szétszórta, részben vagy egészen katolikus, északi csángó falvak (*Borgován*, *Dávid*, *Fântânele Noi*, *Focuri*, *Iazu Porcului*, *Kotnár*, *Sipote*, *Talpa* stb.) milyen házassági kapcsolatban vannak egymással, sajnos nincsenek adataink. Érdekes köztes helyzete van a múlt század végén Szabófalvából kitelepedett, Romántól délkeletre eső Balusestnek. Ők egyaránt hoztak feleségnek valót az északra fekvő Szabófalváról és a tőlük délre eső Kalugarénból.

Egyébként a Román környéki csángó települések hagyományosan egymás között házasodtak, ortodox románokkal, de a Bákó környéki csángókkal és székelyekkel sem volt érdemi kapcsolatuk. Újabban azonban nemcsak románokkal kötnek egyre gyakrabban házasságot, de a déli csángó falvakból valókkal is. Buteában számon tartják, hogy három lány Klészére ment férjhez; Burjánfalván Lujzi Kalagarból és Forrófalváról vannak asszonyok; Dzsidafalván él egy Dózsából (Újfalv) való asszony. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az északi és déli csángó falvak között erősödik a kapcsolat, csupán azt jelzi, hogy a korábban zárt települések olyannyira nyitottakká váltak, hogy a munkára, tanulásra városba özőnlő tömegek között csángó fiatalok talán könnyebben találhatnak egymásra. Sajátos példa erre az a házasság, amit két, Budapesten tanuló csángó diák: egy lészpedi fiú és egy kelgyesti leány kötött nemrégiben.

A *Tázló és a Beszterce menti*, 18. században keletkezett székely falvakban élők hagyományosan egymás között házasodtak. *Frumósza*, *Himiús*, *Kicsiszalonc*, *Kukujec*, *Lészped*, *Pusztina*, *Ripa*, *Szerbek* lakói nemcsak a földrajzi közelség miatt, de főként a közös ide-

származás tudatában házasodtak egymással. Hiszen a lézpediek számára Pusztinánál könnyebben megközelíthető Mardzsínén vagy Terebes, el is járnak oda búcsúba, de velük csak elvétve került sor házasságkötésre. Az is igaz, hogy Frumószából vagy Pusztinából a félreeső, kicsi, „elmaradott” falvakba, mint Kukujec vagy Ripa, csak a *legistenvertébbek*, a legnyomorultabbak házasodtak.

Ugyanakkor a földrajzi távolság is közrejátszott a házassági kapcsolatok alakulásában, hiszen az ugyancsak a madéfalvi vérengzés menekültjei által alapított Csíkfalva vagy a Szereten túli Lábnyik székelyei e tekintetben szóba sem jöttek a Tázló mentiek számára. De mert ez a nyolc székely falu, a maga 4,8 ezres lakosával (1930) kevésnek bizonyult a teljes endogámia elkerüléséhez, s mivel voltak elérhető távolságban, piacozás és búcsújárás révén ismert csángó falvakhoz, több-kevesebb gyakorisággal, azokkal is kötöttek házasságot. Például Pusztinában 1995-ben számon tartottak egy Turlujánból és egy Mardzsínéből jött asszonyt, s egy-egy Balceszkuból, Klézséből idenősült férfit. Pusztinából pedig – a hét székely falu körzetéből – kiházasodtak Klézseré, Mardzsínéba. Házasodtak természetesen Aknavásárra, Bákóba, Dormánfalvára, Kománfalvára, Moinestre, Onyestre is, de nem mint közösségbe, hanem mint iparosított, munkalehetőséget kínáló városba. *Ezzel a komonistasággal erőst kiszertült volt a nép. Egyre többen mennek olához* – summázta a változásokat egy pusztinai ember.

A Bákótól délre fekvő magyar falvak a házassági kapcsolatok tekintetében jól felismerhetően két részre különülnek, aszerint hogy a Szeret jobb vagy bal oldalán fekszenek. A jobb oldaliakra – *Bogdánfalva, Kalugarpataka, Balceszku (Újfalu), Trunk, Nagypatak, Forrófalva, Klézse, Somoska, Csík, Kákova, Külsőrekecsin, Berengyest, Dózsa (Újfalu)*, s idesorolható még a bal parton lévő *Diószén* – jellemző, hogy elsősorban többségükben népes falvaikon belül házasodtak, vagy ha nem, akkor főként a többi – itt felsorolt – csángó faluból, illetve faluba. Természetesen a földrajzi távolság is befolyásolta az exogám házasságkötések gyakoriságát, például a külsőrekecsiniek sokkal gyakrabban hoztak *nyirászat* (menyasszonyt) Klézséből, Somoskából; illetve mentek férjhez Csíkba, Berengyestbe, Klézseré, mint távolabb eső csángó falvakba.

Házassági kapcsolatok tekintetében külön csoportot alkotnak a Szeret bal partján lévő csángó települések: *Ploszkucén, Gajcsána-Magyarfalva, Lábnyik, Valén, Hordzsest, Ketris*, valamint a köztes helyzetben lévő, a Szeret mindkét oldalára, oldaláról házasodó *Diószén*.

Ugyancsak szoros házasodási kapcsolatban vannak egymással a Tatros alsó folyása mentén lévő magyar lakosságú települések: *Tatros, Diószeg, Szőlőhegy, Szitás, Újfalva, Bohána, Onyest, Gorzafalva, Szárazpatak, Borzest, Prála, Vizantea*, s részben ide lehet még számítani *Szászkút* és *Kápota* magyarjait.

E két utóbbi csoport házassági kapcsolataiban további sajátosságokat tapasztalhatunk.

A Tázló és a Tatros összefolyásánál, Onyest környékén jól megfigyelhető: az egymással házassági kapcsolatban lévő települések között eltérés van a tekintetben is, hogy *odahozák-e a nyirászat*, vagy *onnan viszik*. Teljesen egyértelmű, hogy egy-egy településnek rangot jelent, ha *oda* mennek férjhez a lányok. Ennek megfelelően számos olyan kapcsolat ismeretes két település között, hogy az egyikből szívesen és rendszeresen mennek

férjhez a másíkba, fordítva viszont nem vagy csak elvétve. A 6. térképen az onyestiek házasodási szokása látható: honnan hoznak nyirászat az onyesti legények, illetve hova mennek férjhez az onyesti lányok. A térképről kiderül, hogy az Onyestre házasodás egyrészt a földrajzi közelséggel függ össze, de nem csak azzal, mint ahogy *nyirászat*nak sem csak a közel eső településekre mennek az onyesti lányok. Nyilván van valami egyéb szempont, a települések között megmutatkozó rangsor, amely korrigálja a földrajzi távolsággal mérhető értékrendet. Erre utal az a megfigyelés, hogy két település között gyakran teljesen egyoldalú a házassági kapcsolat. Például az onyestiek gyakran hoztak lányt Diószegről, de oda nemigen mentek férjhez az onyesti lányok. Vagy Szárazpatak esete, ahonnan az onyesti legények szinte sohasem hoztak lányt, ám Onyestról többen is oda mentek férjhez – de csak a *legalávalóbbak*.

Más természetű összefüggések láthatók a 7. térképen. A Szereten túli magyar települések meglehetősen távol vannak egymástól, és a Tázló mentiekkel ellentétben még hagyományos értelemben sem tartoznak egységes etnikai csoporthoz: Lábnyik és Ketris lakossága – a Lükő-féle térkép szerint (1. térkép) – *székely*, Diószén, Hordzsest és Valén magyar, Ploszkucén „*igazi*” *északi-csángó* (a múlt század végén rajzott ki Szabófalvából), Gajcsána pedig Lükő szerint *székely*, lakóinak egy része azonban valószínűleg már korábban megtelepült (Halász 1981: 3–4). Lábnyik tehát, a viszonylag messzebbre eső és jórészt már románul beszélő Ketrestet leszámítva, egyedüli székely falu a Bákótól délkeletre eső, Szeret bal parti magyar települések között. Mondják is az idősebb lányikiak, hogy *régen nem hoztak a faluba nyirászat, nem is vittek más faluba. Itt éltünk ebben a gödörben, itt születünk, itt es házasodtunk. Csak most, a verekedés után kezdtek volt más faluból leányt hozni: Gajcsánából, Valénból, Hordzsestről, mincsak ijén katolikusokat*. Tehát a földrajzi elzártság és az ebből való kitörési szándék feloldja a korábban meglévő kulturális határokat. A Szeret bal partján élő magyarok házasodási szokásainak alakulását és változását szemlélve a 7. térképen, azt a folyamatot figyelhetjük meg, amikor az etnokulturális erővonalakat megváltoztatják, vagy legalábbis befolyásolják, módosítják a földrajzi hatások. Így azután ezen a hagyományos értelemben véve északi, déli és székelyes csángó népességből álló, hét vagy talán több települést magában foglaló, mintegy 600–700 négyzetkilométernyi területen az eltérő eredet ellenére létrejött az itt élő katolikus magyarok között az a közösségi kapcsolat, amely lehetővé teszi a házasságok létrejöttét.

7. A moldvai magyar települések közti, különböző jelenségekre (viselet, beszéd, rokonszenv, falucsúfolók, búcsúba járás, házassági kapcsolatok) alapozott *kapcsolatrendszer* tehát jóval árnyaltabb táji, etnikai tagolódást sejtet, mint a hagyományos hármass felosztás. A továbbiakban az etnikai tagolódás néhány olyan jelenségét mutatom be, ami módszertani szempontból is tanulságos lehet a kérdés további kutatása szempontjából.

Megvizsgáltam, hogy ők maguk, például a külsőrekecsiniek, hogyan érzékelik a hagyományosan besorolt, Lükő Gábor szerinti – jórészt Jerney közlésére alapozott – *székely-magyar* településekkel való viszonyukat. A 8. térképen a *magyarnak* tekintett Külsőrekecsin és tizennégy, Szeret menti település látható. Külön jelöltem a Lükő-féle térképen „*magyar*”-nak és külön a „*székely*”-nek feltüntetett településeket, s ezeket folyamatos, illetve

szaggatott vonal köti össze Külsőrekecsinnel, aszerint hogy a falubeliek velük hasonlóan vagy eltérőnek tartják-e az illető település lakosságát. Ha egy kis nagyvonalúsággal százalékot számolunk a 14 település egymáshoz való viszonyából, akkor azt látjuk, hogy a külsőrekecsiniek véleménye éppen az esetek 50%-ában egyezik a *prekonceptióval*, vagyis a *magyar* településeket hasonlóknak, a *székelyt* pedig eltérőnek ítélik. A viszonyok másik fele úgy alakul, hogy hét esetből ötnél a *magyarnak* tekinthető településektől megkülönböztetik magukat, két *székely* településsel viszont hasonlóságot éreznek. Ez utóbbi 50% esetében, amikor a rekecsiniek vonzódása nem a papírforma szerint alakul, érvényre jut bizonyos földrajzi szempont; a távolabb eső *magyar* településekhez kevésbé vonzódnak. Ezzel szemben két közelebb eső *székely* települést etnikailag is közel éreznek magukhoz, hármat azonban – bár viszonylag közel vannak – nem.

A „*székely*” és a „*magyar*” települések elkülönülése más viszonylatban Klézse esetében is megmutatkozik. Ők is megkülönböztetik magukat a közeli *székely* településektől, mint Csíkfalva, Berengyest (Halász 1986: 14), noha tudjuk, hogy Klézse magyar népességének egy része *székely*. Ezt fejezi ki a Petrás Incze János által gyűjtött klézsei népdal is (Domokos 1979: 1410):

*Eme székely legénynek
Sziszd ki szemét szegéjnynek,
E klézsei legéjnynek
Szisz pogácsát szegéjnynek.*

Más esetben a földrajzi távolság, illetve közelség éppenséggel fordított jelleggel befolyásolja a települések kapcsolatát. A Román környéki, a Szeret és a Moldva folyók között élő, úgynevezett északi csángó települések közül minden szempontból kiválik Kelgyest. Nemcsak beszédjük áll valamivel közelebb a Bákó alatti csángó településekhez, de módosabbak is, ezért aztán magukat valamennyi környékbeli csángó település fölé emelik. Ha számba vesszük a körülöttük lévő csángó falukat, mindegyikről van egy-két rossz szavuk. Akármelyik faluról esik szó, *mindenféléből válnak vala ki a kelgyestiek*. Érdekes, hogy a kelgyestieknek ezt a kiválóságát általában a többi falu is elismeri. Legalábbis akikkel beszéltem, így nyilatkoztak. Különösen a szomszédos szabófalviak azok, akiknek valóságos kisebbségi érzetük van, az őket mindenben meghaladó kelgyestiekkel szemben.

Nagyon érdekes, hogy a minden tekintetben kitűnő Kelgyest lakossága mely környékbeli településekkel tartja magát hasonlóknak. A 9. térképen azt látjuk, hogy elsősorban azokkal, amelyek földrajzilag távolabb esnek tőle. Ugyanakkor a négy legközelebb eső településsel kapcsolatban elsősorban a különbségeket hangsúlyozzák. Lehetnek azonban itt más összefüggések is. Tudjuk, hogy Szabófalva és Lökösfalva gyakorlatilag összeépült, Újfalva (Traján) pedig Szabófalvából települt ki a század elején. Ha eltekintünk a Moldva túlsó partján lévő Korhántól, akkor a 9. térkép arról is szólhat, hogy a kelgyestiek eltérőbbnek érzik magukat a szabófalviaktól és az azzal kapcsolatos falvak lakosságától, s hasonlóbbnak tartják a többi csángó települést. Tulajdonképpen ugyanezt vagy legalábbis

hasonló viszonyt tükröz a 10. térkép is: a szabófalviak *másnak*, konkrétan és egységesen *verekedőszeknek* tartják az általuk *lútúszieknek* nevezett falvak népét, köztük azokat, akiket a kelgyestiek az előző térkép szerint magukhoz közel állóknak éreztek. Ez a *lútúsziek* kifejezés arra utal, hogy a 10. térképen ●-val jelzett három település a Szeret árterébe vezető *lútún* van, szemben a Szeret és a Moldova közti platón épült Szabófalvával.

A 11. térképen a pusztinaiak szemszögéből látjuk az etnikai kapcsolatok jellegét. Pusztina székely népe egyértelműen hasonlóságot érez a Tázló és a Beszterce mentén élő, ugyancsak a madéfalvi veszedelem után idetelepült székely lakosságú településekkel, ugyanakkor határozottan megkülönbözteti magát a Szeret jobb partján sorakozó, úgynevezett *mezőségi* falvak népétől – a *mezeiektől* –, függetlenül attól, hogy azok a Lükő térképe szerint „magyar”-ok vagy „székely”-ek.

Máskülönbén a pusztinaiak, akárcsak a frumószaiak vagy a lészpediek, nem székelynek, hanem magyarnak tartják magukat, akik eltérnek a Bákó alatt, a Mezőségen élő csángóktól, mert azok – szerintük – *szöszösen* beszélnek. Elképzelhető természetesen, hogy a pusztinaiak a nagyobb távolság miatt tekintik a Szeret-völgyieket egységesen tőlük különbözőknek. De az sem lehetetlen, hogy a tudomány által még fel nem tárt, csak általuk érzékelhető eltérés van az Erdélyből a 18. század végén a Tázló és a Beszterce völgyébe került székelyek között.

8. Csupán néhány szempontot kívántam felvetni a moldvai magyarság táji-kulturális tagolódásával kapcsolatosan. Mint említettem, az erre vonatkozó kutatásoknak még csak az elején vagyok. Ha most mégis megkísérlem, hogy az eddig tárgyalt különböző társadalmi összefüggéseket egyetlen térképen ábrázoljam, azt elsősorban azért teszem, hogy vázlatosan kirajzolódhassanak azoknak a táji csoportoknak a körvonalai, amelyeket további vizsgálódások során érdemes lesz figyelembe venni.

A 12. térkép szerint teljesen egyértelmű, hogy a *Román környéki, északi csángóknak nevezett csoport* minden szempontból elkülönül a délebbre esőktől. Azonban, mint láttuk, ez a térség sem tekinthető etnokulturális és identitásbeli szempontok alapján egységesnek.

Bákótól északnyugatra kirajzolódik *egy csoport*, amelynek fő települései a madéfalvi veszedelemkor idemenekült Frumósza, Pusztina, Lészped és a jórészt ezekből keletkezett további falvak a Tázló és a Beszterce völgyében.

Markánsan elkülönül a *Bákótól délre, a Szeret jobb partján húzódó települések* láncolata, s noha tudjuk, hogy történelmileg, nyelvjárási és viseletbeli tényezők alapján sem tekinthető egységesnek, mindenesetre erőteljesebb kapcsolatot tartanak egymással, mint akár a Szeret bal partján lévő, eredetüket tekintve hasonló módon összetett települések lakosságával, akár a tőlük nyugatra, a románul Culmea Pietricicának nevezett (Kövecses tetőnek fordítható) hegyen túl, a Tázló völgyében húzódó falvakkal. A térképről az is látható, hogy a *Bákótól délre eső*, hagyományosan *déli csángóknak nevezett tömböt határozottan kettéválasztja* a Szeret, s a két partján lévő települések között minden kulturális hasonlóság ellenére nincsen számottevő társadalmi kapcsolat. Végezetül jól kivehetően *elkülönül a Tatros és a Tázló összefolyásánál lévő magyar települések* csoportja.

A bemutatott szempontok és a vázlatos térképek nem szabad, hogy elfedjék a moldvai csángómagyarok legfontosabb ismervét, amelynek alapján elsősorban vallási és nyelvi szempontból megkülönböztetik magukat a környezetükben élő románságtól. Belső tagolódásukat pedig rendkívül differenciált településtörténetük miatt is valószínűleg erőteljesebben befolyásolják a táji tényezők, mint azt korábban számon tartotta a tudomány.

Tanulmányomban több mint félszáz moldvai csángó településen gyűjtött ismeretanyag alapján próbáltam kiegészíteni a moldvai magyarok táji-etnikai tagolódására vonatkozó ismereteinket. Ez azonban csak kis hányada az egykori Etelköz katolikus, tehát magyar vagy magyar származású településeinek. A kutatópontok bővítésével és a módszer mélyítésével nyilvánvalóan még tovább differenciálható az itt kibontakozó, meglehetősen vázlatos kép.

Megkockáztatom továbbá azt a föltevést is, hogy a moldvai magyarság sajátos helyzetében, a magyarság évszázadok során történő fokozatos letelepedése miatt, az idő is igen jelentős tényező az itteni népesség belső szerkezetének alakításában. Az *idő*, ami ma is dolgozik és alakítja a csángómagyarok etnikai tagolódását.

Szakirodalom

BENKŐ Loránd

1990 A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. *Magyar Nyelv* LXXXV. (3) 271–287, (4) 386–405.

DOMOKOS Pál Péter

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Szent István Társulat, Budapest

1987 *A moldvai magyarság*. Ötödik, átdolgozott kiadás. Magvető Kiadó, Budapest

GÁLFFY Mózés – MÁRTON Gyula – SZABÓ T. Attila (szerk.)

1991 *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza*. I–II. (Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 193.) Budapest

GAZDA József

1980 *Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1993 *Hát én hogyan siratnám. Csángók sodró időben*. Szent István Társulat, Budapest

GUNDA Béla

1988 A moldvai magyarok eredete. *Magyar Nyelv* LXXXIV. (1) 12–24.

HALÁSZ Péter

1973 A moldvai magyarok kendermunkája. In: DIÓSZEGI Vilmos (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom VII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 55–91.

1981 *Magyarfalva helynevei*. (Magyar Névtani Dolgozatok, 19.) Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest

1986 *Klézse (Kleja) helynevei*. (Magyar Névtani Dolgozatok, 58.) Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest

1991 A moldvai csángók magyarságtudatáról. In: UJVÁRY Zoltán – EPERJESSY Ernő – KRUPA András (szerk.): *Nemzetiség – Identitás. A IV. Nemzetközi Néprajzi*

Nemzetiségkutató Konferencia előadásai, Békéscsaba 1990. okt. 5–7. Ethnica
Kiadó, Békéscsaba–Debrecen, 213–215.

1994 *Külsőrekecsin helynevei.* (Magyar Névtani Dolgozatok, 139.) Kiadja az ELTE Magyar
Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest

JERNEY János

1851 *Keleti utazása a' Magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844–1845.* I–II. Pest
KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő

1981 *Moldvai csángó népművészet.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

LÜKŐ Gábor

1936 *A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal.* (Néprajzi
Füzetek, 3.) Budapest

SZABÓ T. Attila

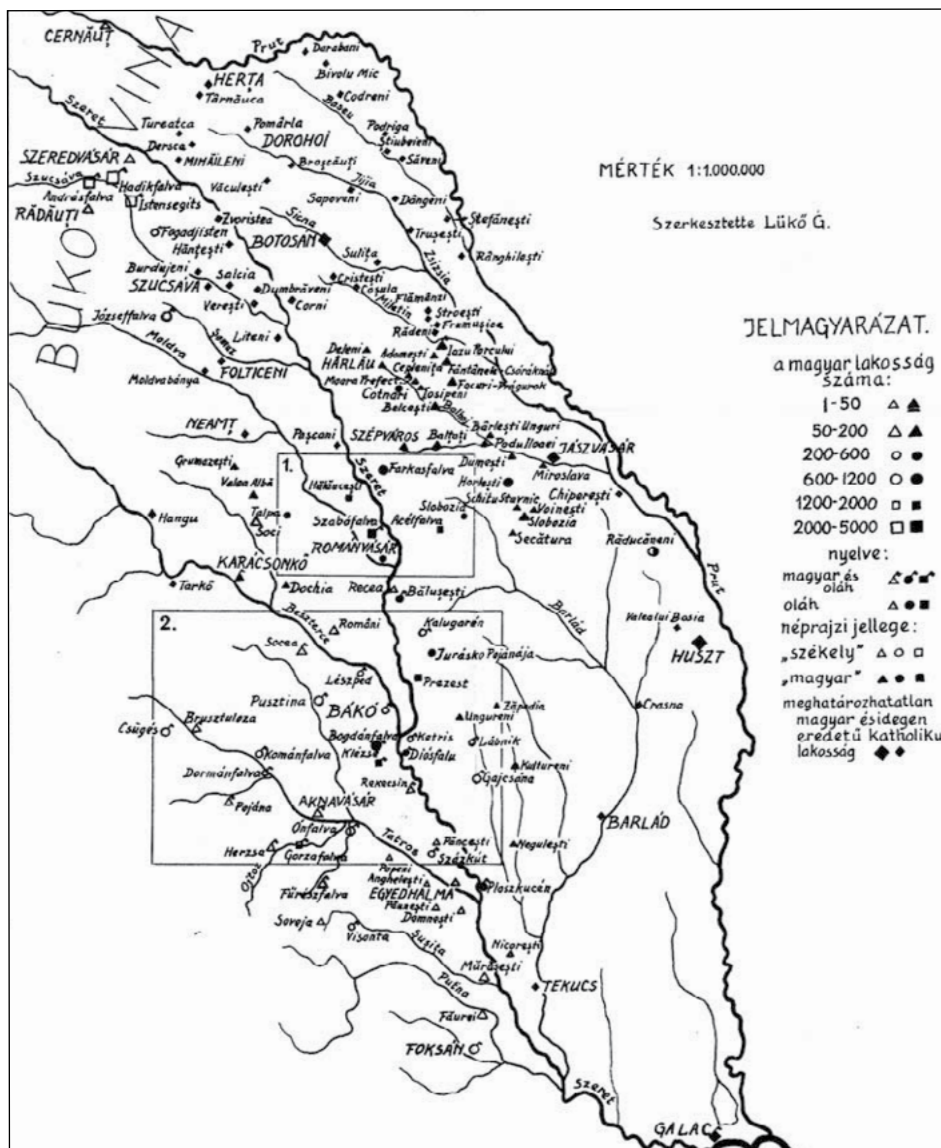
1972 Kik és hol élnek a csángók? In: Uő: *Nyelv és múlt. Válogatott tanulmányok, cikkek.*
III. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 122–131.

WEIGAND, Gustav

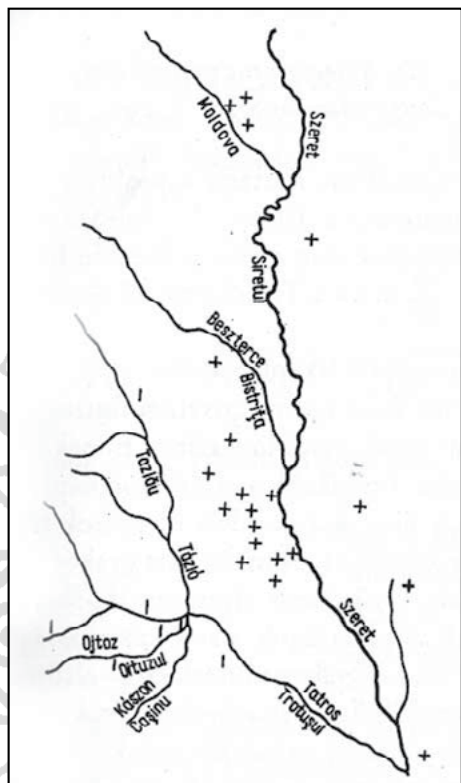
1902 Fremde Elemente in der Moldau. In: *Neuter Jahresbericht des Instituts für*
Rumänische Sprache zu Leipzig. 138–236.

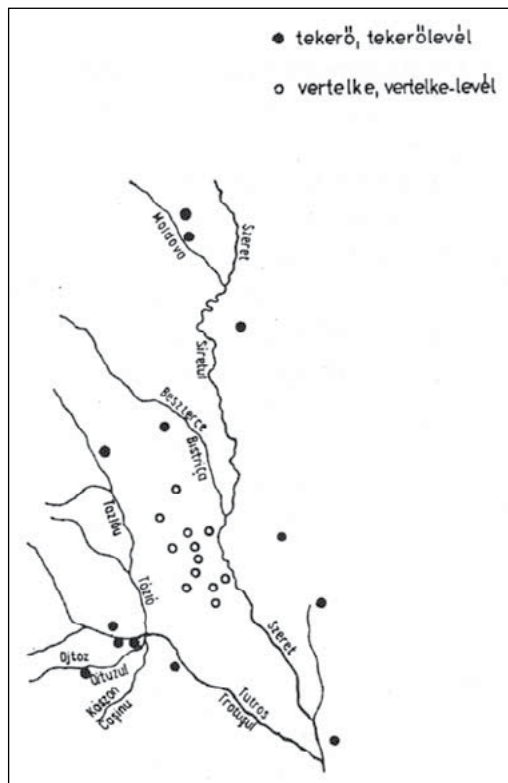
Térképek

1. térkép: A moldvai csángók néprajzi térképe (Lükő 1936)

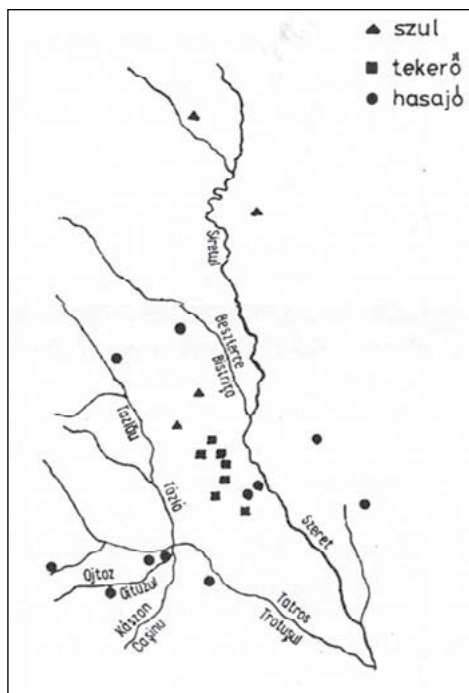

2. térkép:
A kertetörő eszköz nevének
elterjedése (+ ráktató, – tiló)

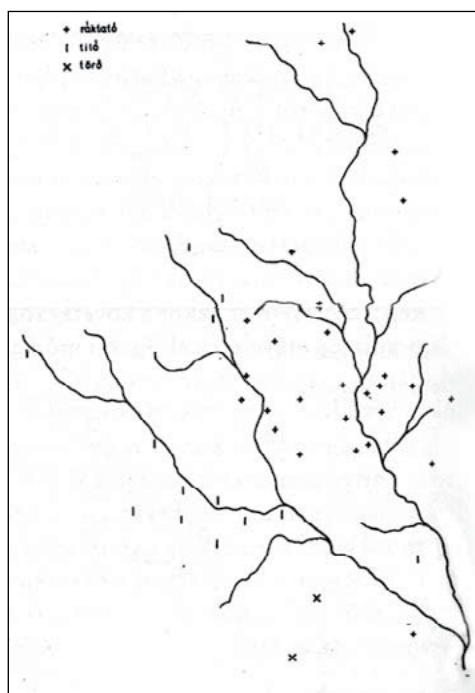

3. térkép:
A fonal feltekerésére szolgáló
eszköznek a neve

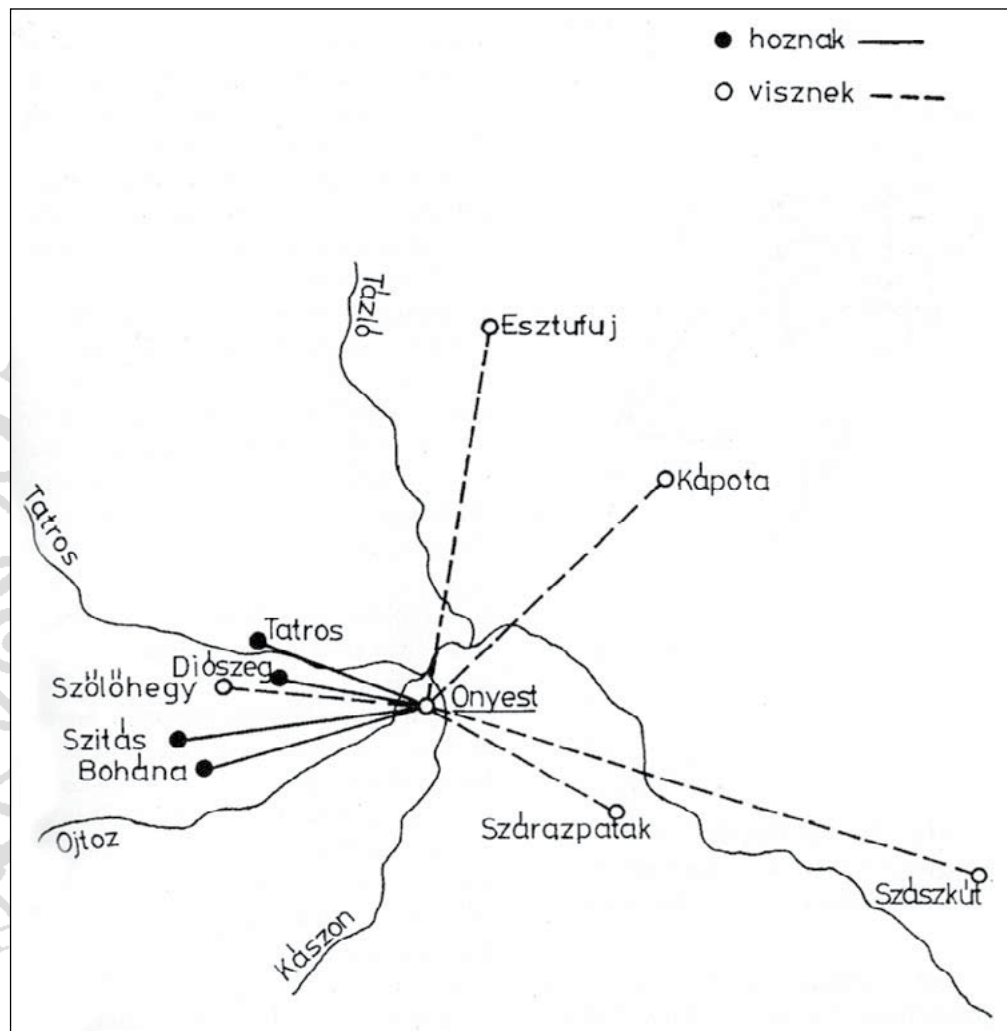

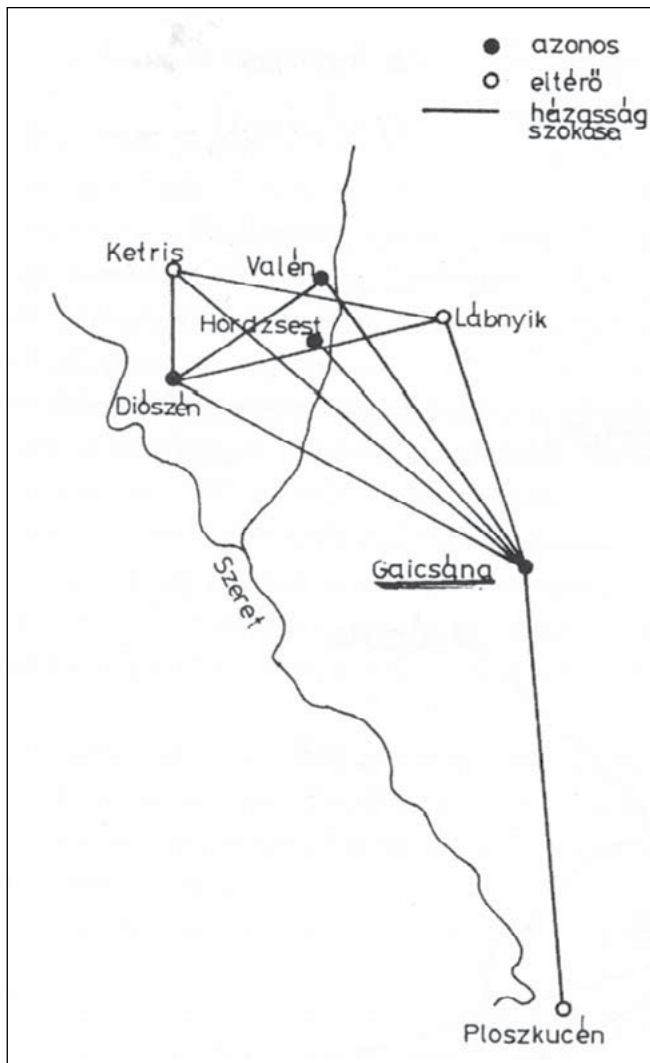
4. térkép:
Az osztováta hátsó
hengerének a neve

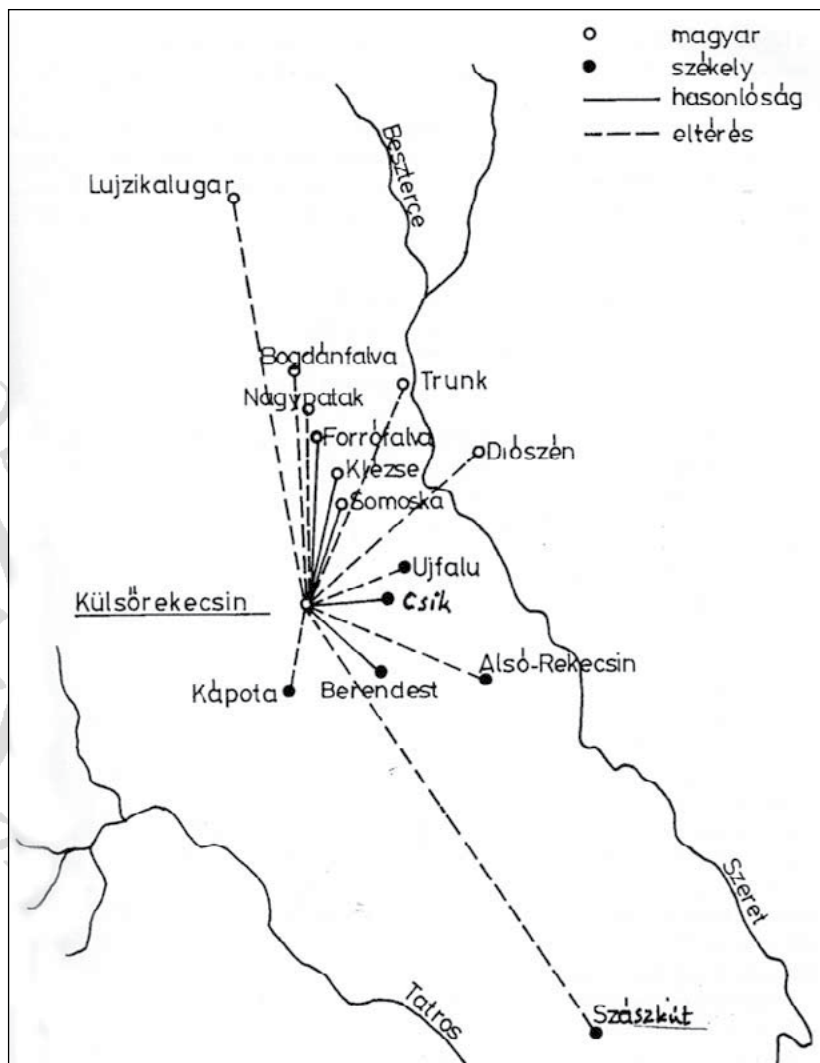
5. térkép:
A nagyoló tiló nyelvének elterjedése
(Gálffy–Márton–Szabó T. 1991: 433).

6. térkép: Honnan hoznak és hova visznek Onyestról, illetve Onyestre nyírását

7. térkép:
Gaicsána-Magyarfalu és a környező magyar falvak
közti azonosság és különbözőség tudata, valamint
házassági kapcsolataik

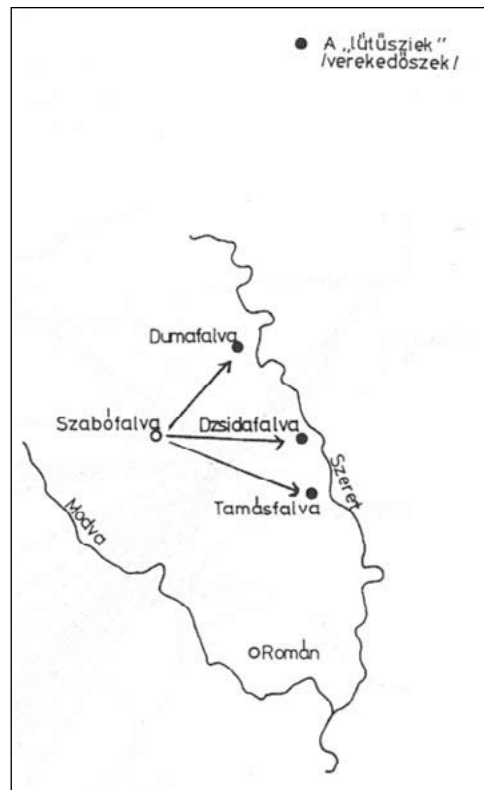

8. térkép:

A külsőrekecsiniek által hagyományosan székely és magyar településekkel vállalt azonosság és különbözőség

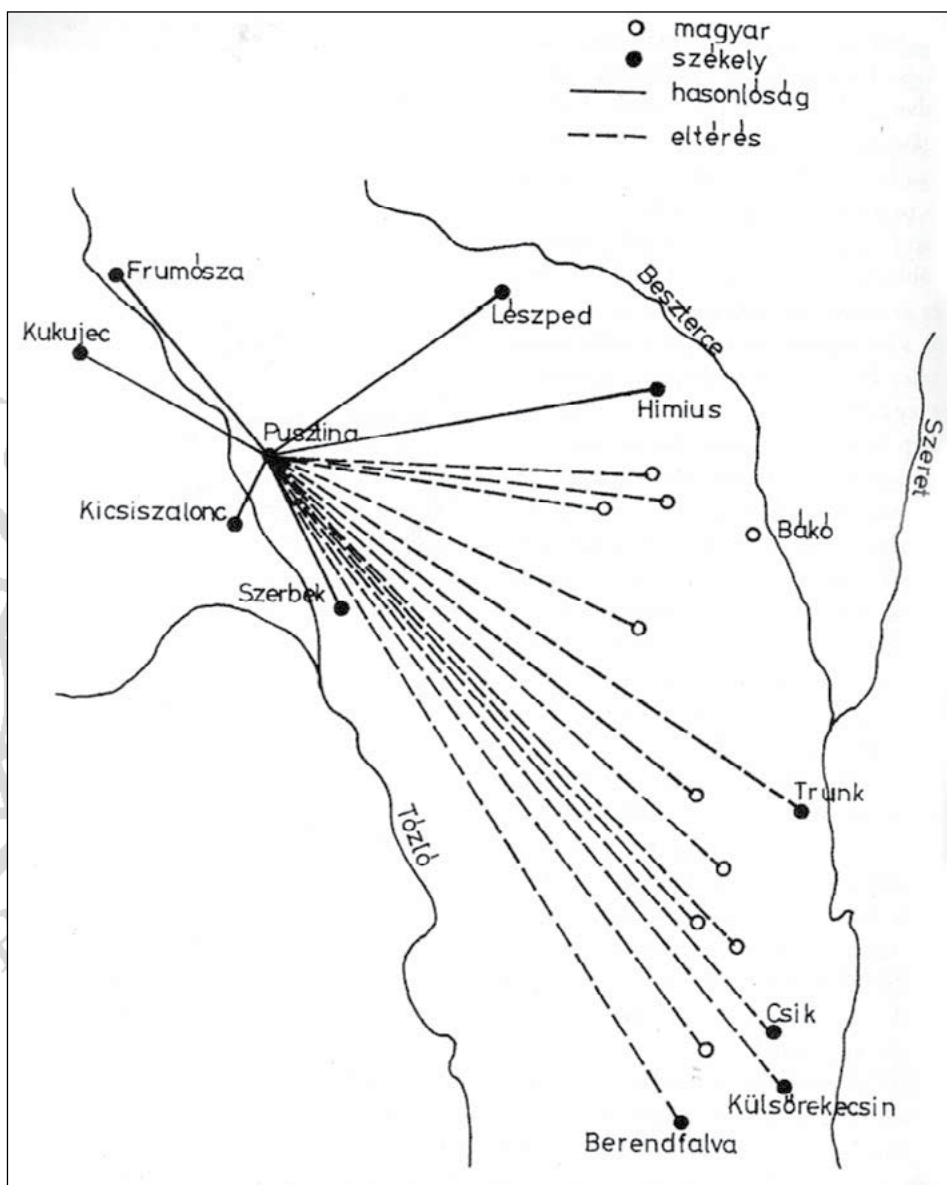

9. térkép:
Kelgyest és a környező csángó
falvak kapcsolata

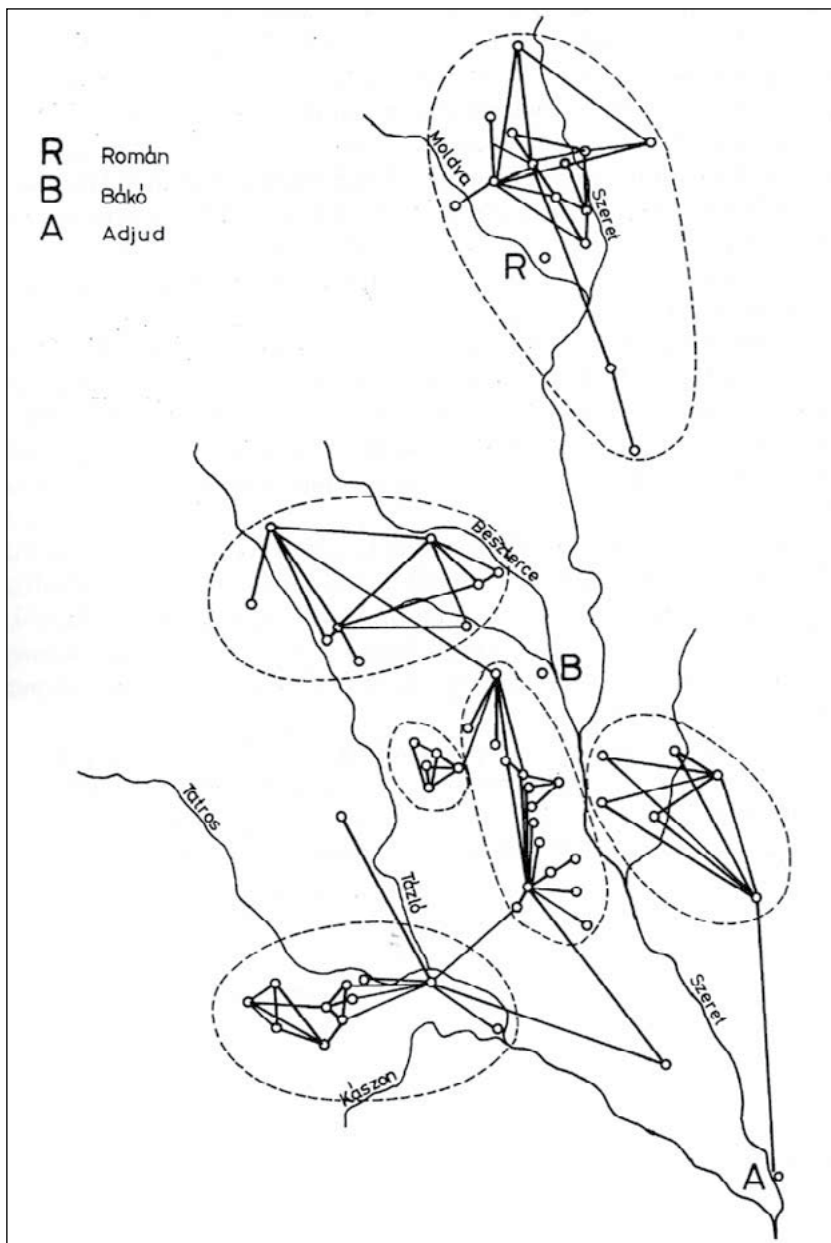
10. térkép:
Szabófalva és a lútszi
falvak kapcsolata

11. térkép:

Puztina és a hagyományosan székely, valamint magyar falvak közti hasonlóság és különbség tudata

12. térkép:
A moldvai magyarság táji-etnikai tagolódásának körvonalai